

Millisits Máté

Mint élő kövek...

**Az angyalföldi reformátusok
száz éve**

XIII. kerületi (Angyalföldi) Egyháztörténeti Tanulmányok I.

2011

ISBN 978-963-08-2728-7

XIII. kerületi / Angyalföldi/ Egyháztörténeti Tanulmányok I.
A sorozat alapító szerkesztője: Millisits Máté

Kiadja a Budapest-Angyalföldi Református Egyházközség
Budapest, 2011

www.frangepan.hu

Előszó

Száz év már történelem? – kérdezte valaki tőlem. Természetesen az, de e könyvecske írójával beszélgetve, az iratokba betekintve, a fényképeket nézegetve bennem az ötlött fel, hogy az angyalföldi gyülekezetnek nem történelme, hanem története van. Talán nem tűnik szerénytelenségnek, ha azt mondom, itt nem az emberek keresték az Istent, hanem az Isten kereste meg az embereket. Aki még néhány évtizeddel ezelőtt is ezt a szót hallotta, Angyalföld, Tripolisz, annak nem éppen egy kies, biztos hely képzett meg lelki szemei előtt. Az 1900-as évek elején mégis a mélynyomor kiszolgáltatottjaihoz, az első éhséglázaadás helyszínére, a földbevált putrik reménykedő lakóihoz küldte Isten a budapesti teológia hallgatóit, majd adott ide lelkészt is. Később Trianon veszteseit, kivetettjeit szólongatta az Ige a Rákosrendezői pályaudvar mellékvágányra tolt vagonlakásaiban. Az ide telepített szlovák, lengyel, német munkások között halknak tűnt a magyar szó, a zsoldár szava, de Isten adott olyan szolgálókat, akik nem a láthatókra, hanem a láthatatlanra néztek, és merték hinni, hogy itt gyülekezet, templom lesz. De mertek messzebb is nézni, legyen kultúrház, tanoncotthon. Így lettek ezen a helyen a mezítlábas utcagyerekekből halálukig hú cserkészek, szobakonyhás lakásokban élők téglajegyeből épületek emelkedtek, és lett a háború poklában több angyalföldi zsidó embernek menedéke. Isten Igéje nem szűnt meg a háború után sem szólni, mert a templomon kívül, Nyíró Gyula főgondnok úr a kórházigazgatói szobájában is tartott bibliaórákat.

Mind a mai napig létezik, él a gyülekezet, mert lelkészei, gondnokai, szolgáló tagjai Isten szavára hallgatva tették dolgukat. E könyv ezért nem történelmi visszatekintés, hanem csak megálló a történetek között. Ezért választotta mottóul a presbitérium a 22. zsoltár szavait. Ezért kérek minden Olvasót, hogy ne csak a történésekre, hanem mindig az azok mögött munkálkodó isteni akaratra, gondviselésre figyeljen!

Mert bár épületeink nem minden esetben, de az Ige mindig kőszálként megáll!

Szloboda József
lelkipásztor

*„Ti magatok is mint élő kövek
épüljetekek fel lelki házzá, szent papsággá,
hogy lelki áldozatokat ajánljatok fel,
amelyek kedvesek Istennek Jézus Krisztus által.”*

(1Pét 2,5)

A Budapest-Angyalföldi Református Egyházközség 2008-ban ünnepi istentisztelet keretében emlékezett meg temploma felszentelésének 75. évfordulójáról. Erre az alkalomra a gyülekezet megjelentette „A Budapest-Angyalföldi Református Egyházközség története” című kiadványt, amely bemutatta a gyülekezet történetét a kezdetektől napjainkig. Az összeállításban a főhangsúly a „Feltámadás temploma” nevet viselő szent hajlék építéstörténetének ismertetésére esett.

Mostani könyvünk, amely a 2008-as írás kibővített változata, „Mint élő kövek...” címet viseli, kifejezve a szerkesztői-kiadói törekvést, amely szerint a 2011-ben megjelent mű szeretné közel hozni az olvasókhöz azokat az embereket, akik mind cselekedeteikkel, mind imádságaikkal sokat tettek az angyalföldi gyülekezet épüléséért. Reméljük mindenki számára tanulságos lesz megismerni a több évtizeddel ezelőtt elmondott építő gondolataikat, amelyek által összefonódhat a múlt a jelennel, az elhangzott szó az élő hittel.

A gyülekezeti tagok közös hitvallásának érezhetjük, az egyházközség egykori gondnokának, dr. Nyíró Gyulának szavait:

*„Én magyarnak, keresztyén reformátusnak vallom magam
nemcsak, mert őseim évszázadokon át e hitet vallották,
nemcsak születésem és neveltetésem,
de minden csöpp vérem és teljes meggyőződéseim,
teljes tudatos és tudattalan lényem szerint is,
s mint magyar református óhajtom szolgálni
gondnoki tisztemben hazámat és egyházamat egyaránt.”*

Az élő gyülekezet megmaradásának záloga a Krisztusban megélt szilárd hit és a közösség szolgálata, amely nemcsak egy-egy ember példamutatásában teljeseedik ki, hanem minden meglévő tag láncszemszerű együttműködésében és hitbéli épülésében. Az Angyalföldi Egyházközség egy állandó változást megélt városrészben száz éves múltra tekint vissza. Isten gondviselő és megtartó kegyelme kíséerte végig ezen az úton a gyülekezetet.

Angyalföld

A mai Angyalföld¹ a 19. század közepéig ritkán lakott terület volt. Az első házakat az Osztrák-Magyar Vasúttársaság építette a Váci út és a Lehel út mentén, miután 1846-ban elkészült a Pestet Váccal összekötő vasútvonal. Az 1870-es években öt gőzmalom mellett itt létesült a Magyar Gépgyár, az Első Juhmosoda, az 1880-as években a Láng Gépgyár, az 1890-es években a Magyar Acélárugyár Rt. és az Első Magyar Csavargyár.

Angyalföld a 20. század elejére Budapest egyik legjelentősebb ipari körzetévé vált², nagy létszámú munkás lakó- nyomornegyedeket is magába foglalva.

A "Rákosrendezői Vagonváros" 1932.

Reformátusok Angyalföldön

A gyárak dolgozói között sok volt az Alföldről Budapestre települt református³. Az időközben gyarapodó lakosság körében 1905-től a Budapesti Református Teológiai Akadémia hallgatói igehirdetői szolgálatot végeztek. A vasárnapi istentiszteletek megtartására az első világháború kitéréséig a Váci úti elemi iskolában került sor.

Gál Lajos vallásitanító lelkész⁴ 1911-től különböző helyszíneken (Váci út 85. szám alatti Hökker-gyár⁵, Üteg utcai kultúrterem, Gömb utcai általános iskola⁶) – két és fél éves szünetelést leszámítva – folyamatosan végezte az elkezdett munkát.

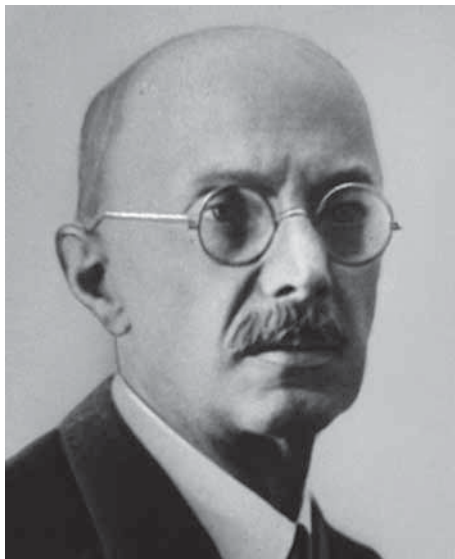
Az angyalföldi gyülekezet történetének fontos állomása volt a missziói egyházközséggé válása. A Budapesti Református Egyházközség Angyalföldi Missziói Egyházrészre 1921. január 1-jével jött létre, amelynek lelkipásztori szolgálatát továbbra is Gál Lajos látta el. Ekkortól az angyalföldiek négy presbitert delegálhat-

tak a Budapesti Református Egyházközség száz tagú presbitériumába.

Dr. Kandó Kálmán világhírű gépészmérnök és Török Sámuel festőipari vállalkozó több mint 10 évig töltötték be ezt a tisztséget.

A missziói egyházközség életét helyben harminckét tagból álló parókiális tanács irányította.

Az 1920-as években a gyülekezetben a vasárnapi istentiszteleti alkalmak mellett, a következő szolgálatok indultak be: hetköznapi evangelizáció, gyermek istentiszteletek, gyermekek részére szervezett kirándulások, vetített képes előadások, ifjúsági bibliaórák, cserkészet, gyermekek üdültetése és étkeztetése hollandiai támogatással⁷, valamint szegények más jellegű megsegítése.

Kandó Kálmán

A holland reformátusok támogatásával az 1920-as években tartott "gyermek élelmező-akció" angyalföldi résztvevői 1922 telén a segítségnyújtás főszervezőjével, Kuyper Katalinnal és Gál Lajos lelkésszel

Templomépítés Angyalföldön

A templom

A településeknek Európa szerte kiemelt jelentőségű létesítményei a szakrális épületek, különösképpen a templomok. A 19. század második feléig az emberek elsődendő közösségi színhelye a templom volt. Kisebb falvakban egyetlen középületként a közéleti színhely funkcióját is betöltötte. A középkorban a templomerődök védelmi szerepük által váltak nélkülözhetetlenekké.

Közép-Európában II. József 1781-ben kihirdetett Türelmi Rendelete⁸ óta a különböző felekezetek, a római katolikus, protestáns és a görög keleti egyház templomai, valamint a zsidó hitközségek zsinagógái sok esetben egymáshoz közel épültek fel.

Az épületek sokszor már méretükkel is vetélkedtek egymással; a tornyok magasságát esetenként a másik templom tornyának túlszárnyalása határozta meg. E külsőségek mellett a templomépítés alapvető funkciója mindig is a felekezet hitéletének hű szolgálata, építészeti tér biztosításával.

A két világháború közötti időszakban huszonkilenc templom vagy imaház épült fel a mai Budapest területén. A református hívek lélekszáma jelentősen megnőtt, mivel a trianoni békeszerződés következtében Magyarországtól elválasztott területekről nagyon sok református hívő érkezett az akkori fővárosba és elővárosaiba.

Az Angyalföldi Missziói Egyházzrész munkájának megindulásakor célként fogalmazódott meg a templom, parókia és egy tanoncotthon létesítésének a terve. Az első templomépítési bizottság 1926. június 3-án alakult meg, amely meghatározta az építési sorrend programját. E szerint elsőként a parókia építésére kerülne sor, ezt követően a templomot, majd a tanoncotthont építenék fel.

Ennek a bizottságnak több neves tagja közül megemlíthető Kandó Kálmán és Almási Balogh Lóránt⁹ építésmérnök.

Az építkezés kezdőfokát Budapest városvezetése által, 1927. március 3-án jóváhagyott 72 000 pengő összegű segély biztosította.

Az 1927. május 8-án kiírt pályázat alapján Padányi Gulyás Jenő¹⁰ és Gothard Zsigmond építésmérnökök tervezhették meg a felépítésre váró épületeket.

A Frangepán utcában a templom és parókia építkezése 1927. november 20-án az alapkövételével kezdődött meg. 1928 májusában felépült a mai napig álló parókia.

A templom építését támogatva 1930. február 17-én jótékonyági hangversenyt tartottak a Zeneakadémia nagytermében, amelyen Ravasz László a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke beszédében a következő gondolatokat emelte ki: "... minden építésnek tetőfoka a templom megépítése. Ezért nyughatatlan az ember addig, amíg temploma nincs. A költöző madár csapongó idegességével van tele mindaddig, amíg örök fészket nem találta meg és nyugodttá csak akkor válik, mikor az Örökkévalóság számára épített fészket, a templom megvan már és a lelkek odaszállhatnak a viharból felkelő hajnal üdvözlétére vagy a lemenő naptól való búcsúzás után, hogy akár az imádság nagy csendességében, akár égre törő himnuszban élénkelhessék Isten dicsőségére az élet és a lélek királyi zsoltárát.

A felépített hajlékokban az embernek laknia kell. Bele kell illeszkednie, benne el kell helyezkednie. Egy házat csak akkor lehet birtokba vennünk, ha lakunk benne. A templom akkor a mienk, ha a lélek lakik benne, ha magáévá teszi és naponként meghódítja. Akkor lesz igazán a mienk a templom, ha csak külső és homályos képe valami más, belső és grandiózus építésnek: a lelki ember és a gyülekezet megépítésének.

Minden építés, az egész emberi kultúra, a nemzet kultúrája, az egyénnek az élete arra utal és abba csúcsosodik ki, hogy a templomon keresztül a maga lelki egységében, a láthatatlan templom, a lélek dómja építtessék meg. A lélek dómjáról álmodunk akkor, amikor családunk épül; egy lelki dómmá akarjuk látni épülni ennek a nemzetnek az életét; és vízióinkban látunk egy olyan lelki dómot, amely az egész emberiséget befoglalja és óriási kupolája alá, mintegy kiterjesztett szárny alá egybefoglal minden nemzetet és minden ágazatot.”¹¹

A közadományok eredményeként 1930 őszére a templom szerkezetkész állapotba került, amelynek elkészült tornyába harangot helyeztek.

Az épülő angyalföldi református templom harangszentelése

A gyülekezet lelkipásztora Gál Lajos a Református Figyelő című hetilapban részletes beszámolót írt az 1930. október 26-án tartott harangszentelésről, amelyből megismerhetjük az ünnepség menetét és az azon szolgálatot vállalókat, valamint az alkalmon résztvevő előkelőségeket.

„A budapest-angyalföldi misszió (sic) 3 évvel ezelőtt megindította az építkezést. Ez alatt az idő alatt felépítette egyházlakát, melyben a lelkipásztori, segédlelkési és egyházi lakásokon kívül, elhelyezést nyertek a lelkési hivatali helyiségek is, múlt év őszén pedig megindította templomépítését. A templom most már tető alatt áll, román stílusban készült s mintegy 1000 befogadóképességű, vörösrézrel befedett 35m. magas várbástya jellegű toronnyal. A csillag feltevésének és mintegy 5 q-ás »Ász« harangja felszentelésének együttes ünnepélyét tartotta meg az elmúlt vasárnap, október 26-án. Dacára a rendkívüli rossz időjárásnak, szélnek és esőnek, minden kishitűséget megszegyenítően mutatta meg az angyalföldi gyülekezet életképességét, élniakarását és jövőbe vetett hitét és reménységét, midőn sátorosünnep számba menő, felnőttekből álló sereg gyűlt egybe erre az ünnepélyre. Lehetetlen volt nem látni Istennek csodálatos kegyelmét, mely legközelebb van ott, hol legnagyobb a veszély, amit hogy mindig vele volt a már közel 10 esztendeje hivatalosan megindult missziói új egyházrészrel és csodálatos segedelmét állandóan érezte az ő szent ügyében sáfárkodókkal. Az ünnepély 3 részből állott: De. fél 11 órakor istentisztelettel kezdődött a Gömb-utcai imateremben, utána 12 órakor volt a harangszentelés a zivataros idő miatt a terobe vett templomudvar helyett, benn a tető alatt álló, de még ablakok és ajtók nélküli templomban és este 6 órakor ugyancsak az imateremben szeretetvendégséggel zárult.

Az istentiszteleten az Igét dr. Kováts J. István egyházkerületi főjegyző hirdette, a harangavató beszédet Szabó Imre fasori lelkipásztor tartotta. Míg a harang ércszavával mély, búgó hangján megszólal, melyhez ifjak és felnőttek együttesen járultak hozzá, hogy felhuzzák a toronyba, a gyülekezet énekelt, a rendőrzenekar több számot adott elő és dr. Széll Elemér angyalföldi par. Póttanácsos alkalmi költeményét olvasta fel. A harangot adományozták: A székesfőváros közönsége és Várady János gyári művezető, angyalföldi par. tanácsos. Az

ünnepélyen megjelentek sorai között ott láttuk a székesfőváros képoiseletében dr. Havlin Károly fogalmazót, az VI. kerületi kapitányság vezetőjét: dr. Barna Béla főtanácsost, az egyházközség részéről dr. Kandó Kálmán felsőházi tag, angyalföldi presbitert, Nádas Gyula fasori helyettes gondnokot, Hollós Ödön kereskedelmi bankigazgatót és sok más előkelő vendéget. Az ünnepélyt berekesztő szeretetvendégség telt imateremben, szép és épületes műsorral folyt le, melyen Losonczi Lajos teológiai akadémiai zenetanár-zeneszerző, lelkész vezetése alatt,- többek között saját szerzeményét, az „Estharang” című dalt adta elő a teológia akadémia énekkara, A harang címen felolvasást tartott Gál Lajos gyülekezeti lelkipásztor, bibliát (sic) magyarázott Bálint Zoltán segédlelkész és ezenkívül voltak ének, zeneszámok és szavalat. A művészi részen kívül különös értéket adott Gergely Károly orvos-tanhallgató hegedűszólójának az, hogy az angyalföldi egyháznak ifjusági egyesületéből való. Anyagilag is megfelelő eredménnyel zárult ez az ünnepély, mely után már most a templom felszerelésének kell jönnie. Hisszük, hogy az elhangzott felhívó szöveget meghallották, mind a gyülekezet tagjai, mind pedig kívül álló illetékes tényezők és így Istennek kegyelméből lehetővé teszi az angyalföldi ma még misszió, de közeljövőben remélhetőleg rendes egyházközség számára azt, hogy hozzájuthasson azokhoz az anyagi feltételekhez, melyekkel befejezhesse templomépítkezését és átadhassa azt a használatnak, a szent cél szolgálatába.”¹²

Az egyházközség harangja

A keresztyény hitélet mindennapjait közel másfél évezrede meghatározó tárgyként tekinthetünk a harangra. Legfontosabb funkciója az istentiszteletra történő hívás.

Az angyalföldi református templom tornyában Szlezák László aranykoszorús öntőmester¹³ munkájaként egyetlen harang található, amelynek alsó átmérője 100 cm, tömege 499 kg.

A harang palástját szinte teljesen betölti a rajta elhelyezett felirat.

A palást felső részén babérműsorúba foglalt kelyheket találunk. A harangon a palást nyugati oldalán elhelyezett díszítmények: kehely, amit búzacoszorú vesz körül.

A harang palástján körbefutó díszítések: alsó részén szőlőinda, felső részén babérműsorúba foglalt, kisméretű keresztetek találhatóak.

A templom harangjának felfüggesztéséhez Szlezák László 1930-as évektől ívvasból készített harangjármot, amelyet ajándékként gyártott le az egyházközségnek¹⁴. A tárcsás koronával ellátott harang négy csavarral van a harangjáromhoz rögzítve.

A toronyban „lakó” harang,
és a 2008-ban felavatott emléktábla

Az anyaegyházközség létrejötte

A Budapesti Református Egyházmegeye 1932. január 1-jével jött létre, amely 13 anyaegyházközségből és 2 fiókegyházközségből állt.

A Budapesti Református Egyházmegeye megalakulásával lehetőség nyílt az Angyalföldi Missziói Egyházrész önállóvá válására. Az egyházközség határait az egyházmegeye a következőképpen határozta meg: „Az újpesti vasúti hídtól a székesfőváros újpesti és rákospalotai határvonala a Budapest-szobi vasútvonalig, innen a Rákos rendező pályaudvar keleti határvonala a Hungária-körút, a Duna partja az újpesti összekötő vasúti hídig, továbbá a Népszigetnek a székesfővároshoz tartozó része.”

A gyülekezet 1931 őszen megválasztotta első parókus lelkipásztorát, aki- „egyhangú meghívás útján” - viselve a templom építésének befejezését, a nehéz időszakokban is fáradhatatlanságot mutatva munkálkodott a cél érdekében.

A budapest-angyalföldi ref. gyülekezet épülő temploma
Forrás: Református Figyelő 1931 május 2. – 18. szám

Szabó Imre a Budapesti Református Egyházmegeye esperese az 1932. október 19-én tartott egyházmegeyei közgyűlésen a következő szavakkal jellemezte a templomépítő angyalföldi gyülekezet helyzetét:

„Angyalföld. Tipikus munkásgyülekezet. Temploma tető alatt, vakolatlan pusztá ablakrésein át fűtől a szél, de tornyában a harang már szól. A pusztá falak szemrehányóan néznek be ránk a város széléből s a sűrű egymásután emelkedő három új kegyúri templom között meztelenül meghúzódva kérdi: hát engem ki fog és mikor felöltöztetni?”

A templom felépítésének befejezése a világgazdasági válság elmúltával, 1933-ban vált lehetségessé.

A templom felszentelése

Az épület felszentelését 1933. december 10-én ünnepi istentisztelet keretében tartották.

Gál Lajos lelkipásztor szavait idézve¹⁵: „a templomszentelés egyetlen nagy igazsága: Láthatatlan építője volt ennek a templomnak, láthatatlan segítője volt ennek az egyháznak, az Úrnak keze védelmezte, óvta az eleséstől és az Úrnak keze segítette eredményre az építési programot.”

Budapest-Angyalföldi Református Egyházközség területe

1932

Csoportkép a templomszentelés után.

Ravasz püspököt Kováts J. István főjegyző és Szabó Imre esperes fogják közre.

A fénykép őrzési helye: Dunamelléki Ref. Egyházkerület Ráday Levéltára

A felszentelést Ravasz László, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke végezte.

A templomszentelési istentisztelet rendje¹⁶ a következő volt:

1. Fennálló-ének 7. sz. dics. 1. vers.
2. Főének 231. sz. dics. 1. és 3. vers.
3. Bibliát olvas és előimát mond: SZABÓ IMRE a Budapesti Református Egyházmegye esperese.
4. Közének CXXII. zsolt. 2. vers.
5. „Templomszentelési ének” (sz. LÁSZLÓ SÁNDOR). Előadja: VARGHA LÁSZLÓ angyalföldi énekvezér vezetése alatt az Angyalföldi Református Ifjúsági Egyesületek vegyes énekkara és a Budapesti Református Theológiai Akadémia énekkarából közreműködők.
6. Az Igét hirdeti és felszentelő imádságot mond: Dr. RAVASZ LÁSZLÓ dunamelléki püspök.
7. A templomépítés történetét rövid áttekintésben felolvassa: GÁL LAJOS egyházszervező gyülekezeti lelkipásztor.
8. Végének 231. dics. 6. vers.
9. Úrvacsorát oszt: GÁL LAJOS angyalföldi lelkipásztor.
10. Az úrvacsoraoasztás alatt éneкли a gyülekezet a 203. sz. dics.-nek verseit.
11. Úrvacsoraoasztás utáni ének: 210. dics. 1. vers.
12. Himnusz.

A szertartáson Árokháty Béla orgonaművész-lelkipásztor játéka által szólalt meg először az orgona.

A felépült templom elnevezése

A Ravasz László püspöksége alatt épült templomok sajátossága, hogy ezeket külön névvel illették, esetenként a püspök javaslata alapján. Ilyen elnevezések lettek többek között: a Magyar Advent Temploma 1928-1930. (Budapest-Kelenföldi Református Egyházközség temploma), a Magyar Reménység Temploma 1927. (Budapest-Józsefvárosi Református Egyházközség temploma), a Magyar Feltámadás Temploma 1926-1927. (Budapest-Budafoki Református Egyházközség temploma), a Magyar Sáfárság Temploma 1933-1936. (Budapest Rákospalota-Újvárosi Református Egyházközség temploma) a Horthy Miklós Emléktemplom 1924-1928. (Budapest-Kispest-Wekerletelepi Református Egyházközség temploma), a Hálaadás Temploma 1937-1940.(Budapest-Pozsonyi úti Református Egyházközség temploma), a Hazatérés Temploma 1938-1940.(Budapest-Szabadság téri Református Egyházközség temploma), az Emlékezet Temploma 1930-1935. (Budapest-Nagyvárad téri Református Egyházközség temploma), a Felszabadulás Temploma 1932-1941. (Budapest-Pestszentlőrinc Kossuth téri Református Egyházközség temploma).

Az angyalföldi református templomot 1933-ban a Feltámadás Templomának nevezték el.

A Feltámadás Templomának bemutatása

A felépített templom bejáratát, kerek alaprajzú harangtorony adja, a téglalap alaprajzú belső tér két rövidebb oldalán egy-egy karzat épült. A maihoz viszonyítva a harangtorony csúcsa magasabb és karcsúbb kialakítású volt a kezdetekkor. A bejárat felőli karzat alatt két vörös márványból faragott, az építkezésnek emléket állító tábla található. A félköríves lezárású táblákat Gerenday Antal és fia kőfaragó cég készítette.

A szöszék és az úrasztala – Gál Lajos lelkipásztor adománya – , a bejáratnál szemközti karzat elé került.

A templom orgonája

A kálvini reformáció elvetette az orgonának templomi istentiszteleten történő használatát, ezzel visszatérve a korai kereszténység liturgikus gyakorlatához¹⁷. A magyar református templomokban a 18. század második felétől vált a gyülekezeti éneket kísérő hangszerré. A 19. századtól újra világi hangszerré is vált az orgona, de templomi használata megmaradt.

Az angyalföldi református egyházközség 1933-ban több orgonaépítő gyárral tárgyalta a templomban elhelyezendő hangszer ügyében.

A pécsi Angster József és Fiai orgonaépítő gyár 1933 szeptemberében készített terve¹⁸ alapján, a megvalósultnál jóval nagyobb orgona elképzeléséről van tudomásunk, amely anyagi okok miatt nem készült el. Ennek függvényében 1933 novem-

berében a budapesti Rieger orgonaépítő-gyár termékének megvásárlására került sor. Az orgonát a Rieger-gyár használt orgonák alkatrészeit felhasználva készítette el. A hangszer pneumatikus szerkezetű, 16 regiszteres és két manuális¹⁹.

Az orgona tervezését Árokháty Béla²⁰ végezte az egyházközség felkérésére.

Ezt a jelenleg is meglévő orgonát a bejárattal szemben lévő karzaton helyezték el.

A megvalósult Rieger orgona játszóasztala

Elmúlt évtizedekben több alkalommal (1979, 1993, 1998) is fel kellett újítani a hangszeret, a költségek előteremtését a Budapest-Pasaréti Református Egyházközség, Budapest XIII. Kerületének Önkormányzata, és az angyalföldi gyülekezet tagjainak adományai fedezték.

Az egyházközség pecsétjei

Pecséteket már az ókor óta alkalmaznak. A pecsét általában fémből készül, és a papíron elhelyezett lenyomata biztosítja az irat hitelesítését. A középkor óta egyházközségek, állami szervek, cégek iratainak hitelesítésére is pecséteket alkalmaznak.

A Budapest- Angyalföldi Református Egyházközség 1932-től használta egy ideig az Istenszem ábrát és a BUDAPEST-ANGYALFÖLDI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG feliratot tartalmazó körpecsétet.

Később a Frangepán utcai templom felépülése után, ezen pecsét helyett egy mind a pecsétkép, mind a felirat tekintetében eltérő körpecsétet vezettek be, amelynek ábrája a templom főhomlokzatát mutatja, amelyet alulról takar a középen elhelyezett „Erős torony az Úrnak neve” zsolttáridézet, körirata pedig: FRANGEPÁN UTCAI REFORMÁTUS EGYHÁZ BUDAPEST.

A napjainkig használatos hivatalos pecsét a köriraton kívül csak az 1921 évszámot tartalmazza, vagyis azt a dátumot, amikor létrejött a Budapesti Református Egyházközség Angyalföldi Missziói Egyházsze.

Az Egyházközség a centenáriumi ünnepség napján presbitériumi határozattal új hivatalos bélyegzőt fogadott el. Ez a köriraton és a gyülekezet alapítását jelző 1911 évszámon kívül újra egy stilizált Istenszem ábrát foglal magába.

Ifjúsági otthon építése

Az ifjúsági otthon épületének tervezésével és építésének ellenőrzésével a presbitérium Prepeliczay Albert építészmérnököt, a kivitelezéssel Palkovits Jánost bízta meg.

Az otthon avatására 1942. június 21-én délelőtt 11.30-kor kerüt sor.

Az ünnepség jól mutatta, hogy az egyházközségben kiemelten fontos az ifjakkal való foglalkozás.

Szabó Imre esperes felszentelési imáját a presbiteri jegyzőkönyvben találjuk.

„Örökkévaló Isten, Mennyei Édes Atyánk!

Leborulunk szent arcod színe előtt, imádunk, áldunk és magasztalunk Téged, Aki a Jézus Krisztusban nekünk Istenünkké és Atyánkká lettél; Aki úgy szeretted e világot, hogy a Te egyszülött Fiadat adtad érte, hogy aki hiszen Ő benne el ne vesszen, hanem örök élete legyen.

Áldunk Téged, hogy Anyaszentegyházadat e világban elplántáltad, amelybe egybegyűjtöd mindazokat, akiket választottál a magadéul, hogy ne legyenek a kárhózatnak, a halálnak és a bűnnek áldozatai; s ne legyenek e világnak, a Sátánnak szolgálói, hanem legyenek a Te akaratomnak engedelmes gyermekei, a Te eszközeid és Szent Lelkednek választott edényei.

Áldunk, hogy a szentek közösségét, a Te anyaszentegyházadat e helyen is elplántáltad és felbuzdítottad a szíveket, hogy a Te dicsőségedre hajlékot építsenek és hangozzék itt is messze a harangszó és hívogassa a lelkeket a Te közösségedbe, a Te színed elé. Áldunk Téged Atyánk Istenünk, hogy pásztorolásra kiküldötted a Te szolgálodat, hogy pásztorolgassa, terelgesse a Te nyájadat, védelmezze a farkas ellen, oltalmazza a betegség ellen, vigasztalja a szomorúságban és a bánatban a kicsit és nagyot,- az erőtlent csak úgy, mint az erőset egyformán a Te szent akaratomnak szolgálatára hívja el. Áldunk Atyánk Istenünk, hogy támasztottál itt férfiakat, akiknek lelkét fölindítottad, és kezeiket megerősítetted a jóra és nem sajnálták az áldozatot, csakhogy a gyülekezet ifjúságának otthona legyen, közössége legyen, hogy ne legyenek áldozatai az utcának, hanem a Te környezetedbe, a Te közösségedbe, a Te társaságodba és a Te hajlékodbá járhassanak el, mi Urunk, Jézus Krisztusunk! Könyörgünk Hozzád, Atyánk, áldd meg ezt a hajlékot, amely a Te szolgálatodra épült és amelynek a Te szolgálatodban kell maradnia, amíg csak ennek falai itt állanak.

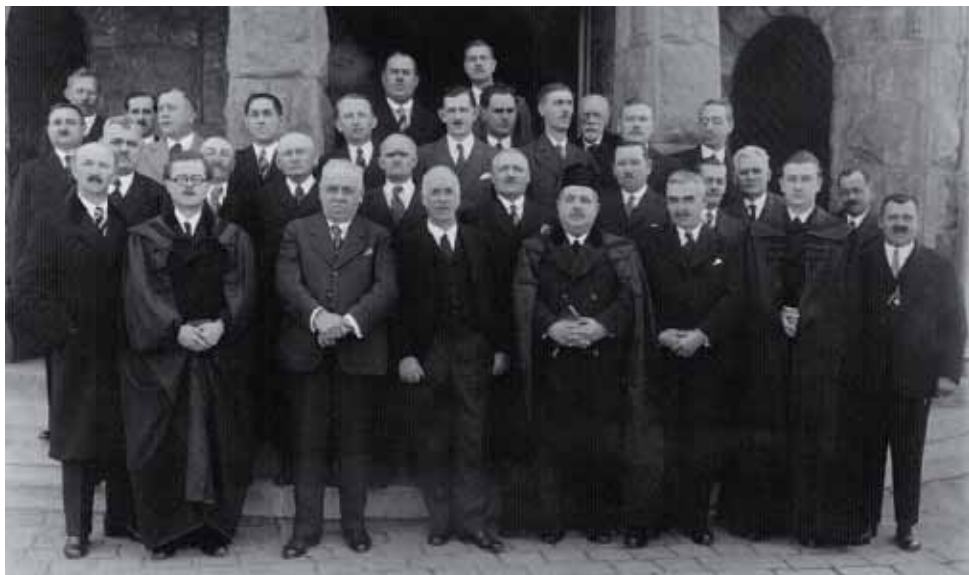
Védelmezd és őrizd meg minden veszedelem ellen; hadd legyen itt minden szó, minden elhangzott beszéd, minden összefogétel épülésre alkalmas....

Könyörgünk Hozzád, áradjon ki éltető, jótékony lélek minden családba, minden otthonba az ifjakon keresztül. Hivogassák a szülőket is a gyógyulásnak, a testvériségnek, ebbe az áldott helyiségébe...A mi Urunkért, a Jézus Krisztusért kérünk, hallgasd meg a mi imádságunkat. Amen."

A gyülekezet szolgái

Dr. teol. Gál Lajos, a tudós lelkipásztor

Gál Lajos (1887–1953) 1939 tavaszán doktori címet szerzett summa cum laude minősítéssel a debreceni gróf Tisza István Tudományegyetem hittudományi karán.

A presbitérium Gál Lajos lelkipásztorral és Almási Balogh Lóránt főgondnokkal

Doktori dolgozatát a lelkipásztor Geleji Katona István XVII. századi erdélyi püspök igehirdetése címen nyújtotta be. Alkotását a kor szokása szerint már a bíráló előtt nyomtatásban megjelentették a Theologiai Tanulmányok című sorozat 60. számaként²¹.

A lelkipásztor könyve előszavában tájékoztatja az olvasót, hogy több mint egy évtizede, a disszertáció benyújtása előtt kezdett el a XVI. és XVII. század magyar református igehirdetésével foglalkozni, majd hét évet szánt kifejezetten Geleji Katona István prédikációs munkásságának vizsgálatára. Könyve előszavában az angyalföldi gyülekezetben végzett munkáját is röviden bemutatta

"...budapesti lelkipásztori szolgálataim Angyalföldön, a székesfőváros leginkább szegény munkásokból álló gyülekezetében folytak, ahol 1921. január 1-től 1931. december 6-ig, mint vallásoktató lelkész jellegű missziói lelkész dolgoztam, lelkipásztorrá egyhangú meghívásom és 1931. december 6-án történt beiktatásomig. Azóta pedig, mint lelkipásztor szolgállok

gyülekezetemben, amelyet a világháború és azt követő két forradalom után kellett megszerveznem nemzetközi és atheista szellemű anyagilag tönkrement nép között. Ugyancsak itt kellett 1927-ben megindított építkezéssel 1933. december 10-én felszentelt templom építkezését (paróchiával együtt) vezetnem.”

Az egyházközségi és a kutató munka összegyeztethetőségéért Istennek adott hálát: „Mindezek között nagy feladat volt számomra az általam vállalt jelen munka elkészítése, de állandóan éreztem a jó Istennek a kegyelmét, amelyet engem a legnagyobb megpróbáltatások és terhek közepette is lelkiileg erősített, bennem fenntartotta a vágyat kitűzött céloom eléréséért és állandón táplálta munkakedvemem és hozzá szükséges akaraterőt.”

Az Egyházi Értesítő, mint „bűnjel”

Dr. Gál Lajos lelkész szerkesztésében jelent meg 1932–1944 között az Egyházi Értesítő című egyházközségi újság, amelynek ürügyén a második világháború után a lelkipásztort a népbíróság elé állították és négy éves szabadságvesztésre ítélték. A népbíróság a következő „tényállást” állapította meg: „A vádlott mint a budapesti XIII. kerületi református egyházközség vezető lelkésze, felelős szerkesztője és kiadója is volt a havonta megjelenő „Egyházi Értesítő” című lapnak. E lap egy - egy száma kb. 1000 példányszámot ért el s túlnyomó részben a templomban az istentiszteletekkel kapcsolatosan került ingyenes kiosztására (sic!). A lapot teljes egészében a vádlott szerkesztette, sőt kevés kivételtől eltekintve egész terjedelmében ő maga is írta. Így a vádlott maga írta és helyezte el a lapban a népügyészség vádiratában vád tárgyává tett cikkeket is. E cikkek részletes tartalmát illetően a népbíróság a felesleges ismétlések elkerülése céljából (sic!) utal a vádirat idézéseire.”

Ugyancsak feleslegesnek tartotta a népbíróság annak a figyelembevételét – amelyet egyébként tényként említett az ítéletben, – hogy Magyarország német megszállása után a lelkész zsidók mentésében²², a templomban való bújtatásában vett részt, és azt sem értékelte enyhítő körülményként, hogy Dr. Gál Lajos a német megszállás alatt „az egyházi gyűléseken Magyarországnak német megszállását súlyos bírálathoz részesítette”.

A jogállamiság minimális feltételeit is nélkülöző eljárás végén a népbíróság dr. Gál Lajost voltaképpen 1941. július 8. és 1944. február 11. közötti cikkeiért ítélte el, egy 1945-ös jogszabályra hivatkozva. Meghurcoltatása és börtönbüntetése után dr. Gál Lajos nem folytathatta parókusi lelkészi pályáját, hanem a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének irodájában dolgozott.

Dr. Nyíró Gyula, az élő hitű gondnok

Nyíró Gyula²³ 1939–1951 között az akkori angyalföldi elmeógyógyintézet²⁴ igazgatójaként dolgozott, és az 1940-es évek elejétől az angyalföldi gyülekezet életébe aktívan bekapcsolódott. Irodájában heti rendszerességgel bibliaórák tartására került sor.

Az egyházközség gondnokává 1943. év végén történő választása alkalmából elmondott bizonyágtételét a Magyar Presbiter című újság is közölte. (Újraeközlés: Presbiter 2011. XX.évfolyam 5. szám szeptember-október 4. oldalon)

„Gondnokká választásom napjáig azt hittem, hitetlen sohasem voltam. Orvosi hivatásomnál fogva a természettudomány tanításain fölnevelkedve foglalkoztam az egészséges és beteg emberi lélek megnyilvánulásaival. Hitvallásom a természettudományi világnézet hatására alakult ki, s büszke voltam reá. Büszke voltam, mert úgy éreztem, hogy a vallásos és a természettudományos világnézetek közötti ellentétesség a végső szempontokat illetően inkább csak mondvoacsínált, és csak a túlzók fogalmazásában, valamint a szemléleti mód sajátosságában csúcsosodik ki. A természettudomány fölfogása szerint a lélek életjelenség, mely minden élőben keletkezésének pillanatától haláláig megnyilvánul. Az élet viszont az energiának egy sajátos formája, mely csak az élő szervezetet jellemzi. Ennek az energiának egyik megnyilvánulása a lélek, illetve a lelki működés. De miként az emberi élet egy magasabb organizációnak, az egyetemes életnek tagja, az emberi lélek is egy magasabbrendű lelkiségnek tartozéka. Ezt a magasabbrendű lelkiséget az emberi elme fölmérni nem tudja, s csak a hit útján közelítheti meg, létezését illetően azonban a természettudományok is csak pozitív bizonyítékokkal szolgálhatnak. Sokáig volt ennyi, ennyi s nem több a hitem. Hit volt ez? Nem! De nem volt tagadás sem! S bár az útmutatás e felfogásban benne foglaltatott, mégis csak a hitetlenségnek sivár, lélektelen, üres állapotában tesped az, aki itt megreked. Gyarló ember, ki ennyi hittel megelégszik. Ily tespedésből nőtt az én hitem isteni ajándék-képpen nagyobbra bennem. Nem csak tanulmányaim, de a neurotikus betegekkel való foglalkozás révén vált bennem mind világosabbá a tudat, hogy a vallás az emberi lélek integráns része, s mint ilyen, bizonyíték az isteni gondoskodás mellett. Magam azonban eleinte az Istent csak a jóban, az örömben éreztem, s mert voltak szomorú napjaim is, nem

A BUDAPEST-FRANGEPÁN-UTCAI REFORMÁTUS
EGYHÁZKÖZSÉG PRESBYTERIUMA tisztelettel meghívja
t. Címet

Dr. NYÍRÓ GYULA

m. kir. áll. magdolnavárosi elme- és ideggyógyintézeti igazgató-főorvos,
rk. egyet. professor, presbyter úrnak

EGYHÁZKÖZSÉGI GONDNOKI TISZTÉBE

templomunkban 1943. évi május hó 2-án, d. e. 10 órai istentisztelettel kezdődő

beiktatására.

ÜNNEPI SORREND:

1. A lelkészi hivatalban gyülekezett presbyterek 10 órakor a lelkipásztor vezetése alatt bevonulnak a templomba.
2. Istentisztelet, prédikál: Dr. theol. GÁL LAJOS lelkipásztor.
3. Presbyteri díszgyűlés, melynek keretében az új egyházközségi gondnok leteszi az esküt.

(Pontos megjelenést kérünk! Nyugati p. u.-tól 90., 91., 92.-es számú villamosokkal a Petneházy-u. megállóig, onnan gyalog a Frangepán-u. 43-ig. — Üdvözlésre jelentkezést elfogad előre a lelkészi hivatal (291-432), úgyszintén a helybiztosítást is intézi. — Az ünnepély alatt ezen rendezéssel megbízott: Török Sámuel egyházközségi gondnok úr.)

Meghívó Dr. Nyíró Gyula beiktatására.

tudtam hinni, hogy mindig velem van. Ma már tudom, hogy én nem voltam mindig Vele. Naív istenszemléletem sokáig csak egy mindig ajándékozó, jóságos Istent tudott elképzelni, Ki mintha csak azért volna a világon, hogy az ember örömét szolgálja. A jóért a magam módja szerint hálaival voltam, a rosszban sem zúgolódtam, de nem tudtam hinni, hogy a rossz is érdekemben áll, és javamat szolgálhatja. Fejlődő hitemnek egy későbbi szakában Krisztust tartottam a legnemesebb embernek, s követendő példaképnek. Meggyőződésem volt már, hogy az ember a fejlődés csúcsán álló, az Istenhez közeledő lény, kinek e közeledésben Krisztus az útmutatója. Láttam a hitnek, mint központi eszmének szükségszerűségét, mint az egyetlen utat a magasabbrendűség felé. De nem tudtam még megalázkodni. Hitemnek ezt az állapotát fölfedtem egy csodálatosan elmélyült hitéletet élő lelkipásztornak, ki meleg szeretettel volt irántam. Vallomásomra elszomorodott, két-három mondattal elutasította állításaimat, de a további vita elől kitért, mint akit áthidalhatatlan szakadék választ el tőlem. És ekkor csoda történt, mihelyt valaki előtt nyíltan megvallottam Krisztust, Krisztus megszületett bennem, s azóta elhatalmasodott bennem, s ma tudom, hiszem, hogy nemcsak út az Istenhez Ő, hanem maga az Isten.”

Fekete Sándor, helyettes lelkipásztor a háború alatt

A gyülekezet segédlelkészét, Fekete Sándort 1944 júliusában a nagy beteg Soós László szolnoki lelkipásztor mellé rendelték, és Ravasz László püspök csak 1944. október 27-én helyezte vissza a segédlelkészt a Budapest-Angyalföldi Református Egyházközségbe.

Mivel dr. Gál Lajos a front elől a Dunántúlra menekült, 1945. január 1-jével Fekete Sándorra bízta az egyházi hivatal vezetését, aki a harcok alatt végéig Angyalföldön maradt.

A II. világháborút követően 1945–1947 között Fekete Sándor²⁵ volt az egyházközség helyettes lelkipásztora, aki feltűnően kereste az együttműködést a korszak párt- és állami vezetőivel.

A II. világháború alatt a Dunamelléki Református Egyházkerület területén található épületállomány jelentős károsodást szenvedett, volt olyan templom, amelyet a német csapatok felrobbantottak, és több templomot istállóként használtak az orosz katonák. Az épület-helyreállítások 1945–1948 között, ha nagy áldozatok árán is, de megtörténtek, hirdelve a gyülekezeteknek Istenbe vetett hitét és élni akarását.

Az angyalföldi református templom is komoly károkat szenvedett. Kerek tornya az ostrom alatt súlyosan megsérült és magában a templomban és a parókiában is jelentős kár esett. A rendbehozatal több mint 100 000 Ft-ba került, ezen összeg nagy részét az egyházközség maga fedezte, kisebb részét a magyar állam és Budapest székesfőváros vezetése²⁶. Az ifjúsági otthon épülete 80-85%-a megsérült, újjáépítése mégis rövid időn belül megtörtént.

Dr. Kiss Sándor a „munkásgyülekezet, munkás lelkipásztora”²⁷

Dr. Kiss Sándor²⁸ 1948-ban lett a gyülekezet lelkésze és itt szolgált egészen 1974. május 3-án bekövetkezett haláláig. Nehéz szolgálat volt, hiszen olyan materialista környezetben, Angyalföldön hirdette Isten igéjét, amelyben Kádár János szemé-

Iyes hatása is közvetlenül érvényesült. Dr. Kiss Sándornak évekig tartó rendőri felügyelet alatt kellett szolgálnia. Egyszerre kellett megmentenie, megerősítenie a gyülekezetet, ugyanakkor a szó szoros értelmében is megmentenie a veszélyesen megsüllyedő templomot. Ebben az időben a lelkipásztor munkatársaként említhetjük meg a neves elme-ideggyógyász főorvost, Nyíró Gyulát, aki 1947–1950 között volt az egyházközség főgondnoka.

Az 1956-os forradalom utáni helyreállítás hatalmas feladatáról a korabeli presbiteri jegyzőkönyv ezt jegyezte fel: „Egyházi épületeink tatarozására vonatkozóan a lelkipásztor [Dr. Kiss Sándor] előterjeszti, hogy az októberi események után hamarosan tapasztalnunk kellett bizonyos épületek rohamos romlását, ezért mind a biztosítóval, mind a XIII. kerületi tanács VB.-vel és a Központi Helyreállítási Titkársággal felvette a kapcsolatot. Az Állami Biztosító nem foglalkozott ügyünkkel komolyan, a Tanács illetékesei megállapították, hogy az októberi események következtében komoly életveszély keletkezett, a templom tatarozási munkálatait állami hitelből helyreállítandónak minősítették, míg a parochia és a gyülekezeti terem helyreállítását egyházi föladatnak látják. Szinte naponkénti tárgyalások folynak a megfelelő tényezőkkel....” 1962-ben fejeződött be a templom teljes külső helyreállítása²⁹, amelyhez a félmillió forintos állami támogatáson felül a gyülekezet áldozatkész tagjai által összegyűjtött további kétszázezer forintra volt szükség. Ám a belső helyreállítás anyagi feltételeit csak az 1970-es évek első felében sikerült biztosítani. Dr. Kiss Sándor élete utolsó négy évében már súlyos beteg volt, de szolgálatát szinte 1974. május 3-án bekövetkezett haláláig változatlanul folytatta.

Konfirmációs kép Dr. Kiss Sándorral

Temetésén Adorján József esperes így búcsúztatta:

„Hú és bölcs sáfár volt. A sáfár a gazdához viszonyítva szolgál, de szolgatársai közül kiemelkedik. Nem a magát másoknál különbnek tartó kegyes gőg, a másikat semmibe vevő öntelt értelem és tudás emelte őt mások fölé, hanem talentumai, a magára vállalt több szolgálat. Bölcs volt, a főntről sugárzó bölcsesség sugárzott belőle. Csak egy dologban nem volt takarékos. Saját magát nem kímélte, saját magával nem tudott takarékoskodni. De nem is lehetett, miután a tékozló élet jelenti az életet a soktalentumos emberek számára.”

Dr. Túrós Aladár lelkipásztor

A gyülekezet 40 évéről 1974 őszén készült megemlékezés³⁰ is kiemeli, hogy az új lelkésznek, Túrós Aladárnak is alapvető feladatai közé tartozott a belső felújítás (csatornázás, villanyvezetékek, megsüllyedt padozat kijavíttatása vagy kicserélése). Ezen kívül az orgonát ekkor elektromos fújtatóval látták el.

A gyülekezetben 1974. november 3-án összevont ünnepséget tartottak, amelyen Szenczi Molnár Albert születésének 400. évfordulójáról, a magyar protestánsok gyászévtizedéről (az 1670-es évekről), és a protestáns gályarabokról emlékeztek meg. A szeretetvendégséggel záruló alkalmon a gyülekezet a templom és a harang felszentelésének 40. évfordulóját is megünnepelte.

Tóth Gábor lelkipásztor

Dr. Túrós Aladár³¹ hirtelen halála után Tóth Gábor (1976–1989) lett a lelkész, akinek a nevéhez fűződik a parókia és a templom tetőszerkezetének átépítése. Az 1970-es évek végén statikai okokból a harangtorony karcsú, magas sisakját lebontták, és alacsonyabb toronysisakot építettek a helyébe.

Ebben az időben került bevezetésre a külön kelyhes úrvacsoraosztás.

Az Egyházközségben főgondnoki, gondnoki szolgálatukat példamutató hűséggel végezték:

Almási Balogh Lóránt, Kulcsár András,
Török Sámuel, Vass Kálmán,
Dr. Nyíró Gyula, Török Ferenc,
Gergely László, Bende József,
Kiss György, Tóth Imre,
Kurucz Lajos, Szikra Ödön
Dr. Richter Anna, Szakács Ferencné,
Baditz Ottó, Dr. Szanyi Árpád
Komjáthy József, Palócz János
Goldbach Ferenc

A képen:

1934-ben fából készített persely látható
Török Sámuel gondnok adománya

Szloboda József, a gyülekezet mai lelkipásztora

Szloboda József lelkipásztor 1990-től tölti be az egyházközség vezető lelkipásztori tisztségét. Az ő idejében, 1996 és 1998 között ment végbe a templom teljes belső felújítása, dr. Tóth Elek építész és Péter Ágnes Munkácsy-díjas szobrászművész tervei alapján. A felújítási munkák alkalmával, a szobrásznő tervei alapján teljesen megújult a liturgikus tér: új kerek formájú úrasztala, új szószékhez vezető lépcső, és a szószék fölött hangvető készült.

A templomtérbe 1998-ban két mőzesszék került, amelyeket addig a raktárszobában tárolt az egyházközség. A fából faragott, historizáló stílusú székek különlegessége, hogy bemutatásra kerültek az 1911-ben megrendezett torinói világiállítás magyar pavilonjában.

Az egyházközség hírlevele „Áldás Békesség” címmel negyedévente 1994-től jelenik meg.

2006. óta az interneten is megtalálhatók vagyunk a www.frangepan.hu címen.

Konfirmációs kép - 2011

Jegyzetek:

- ¹ Angyalföld nevének eredete bizonytalan. A nevével, Engelsfeldként már az 1830-1840-es években kiadott térképen találkozunk. A mai Angyalföld a 19. századhoz viszonyítva, Erdőtelkek, Felsőbikarét, Lőportárdűlő városrészekkel bővült.
- ² Bencze Géza: Váci út, a gépipar főutcája. Budapest, 2006. 5–16. old.
- ³ Az angyalföldi reformátusság 75-80%-ban vidékről felköltözött emberekből állt a 20. század elején.
- ⁴ Gál Lajos 1887-ben született, 1906-ban iratkozott be a Budapesti Református Teológiai Akadémiára. Mint segédlelkész kapott kinevezést az angyalföldi reformátusok lelkigondozására és gyülekezetbe szervezésére. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára D/7 Pesti Egyház iratai 22. doboz, 57. tétel.
- ⁵ Bencze Géza: Váci út, a gépipar főutcája. Budapest, 2006. 111–112. old.
- ⁶ Az iskola 1910–1911 között épült Baumhorrn Lipót (1860–1932) építész tervei alapján.
- ⁷ Holland anyagi támogatással 1921-ben naponta 200 gyermeknek tudtak ebédet és uzsonnát biztosítani a téli hónapokban. Kuyper Katalin kezdeményezésére 1920 közepén Református Gyermekétkeztetési Akció alakult. A bizottság vállalta napi 1000 gyermek ellátását. Egyetlen kikötése csak az volt, hogy a gyermekeket vallásérkölcsi nevelésben is részesíteni kell. Így 1920 telén Budapesten 15 helyen elindulhatott a rászoruló gyermekek ebédrel, uzsonnával való ellátása, az étkezések között pedig fűtött napközi otthonban vasárnapi iskola módjára a vallásos nevelés.
- ⁸ A Türelmi Rendelet kiadását követő néhány évtized alatt több száz protestáns templom épült. Ehhez hozzájárultak az 1780-as években a következő engedélyek: 1785-től kezdve már nem szükséges a helytartótanács engedélye a templomépítéshez, hanem azt a vármegye engedélyezi, míg 1786-tól a templom testéhez tornyot is építhettek, 1788-tól pedig lehetővé vált, hogy az utcai fronton bejáratot, ajtót létesítsenek.
- ⁹ Almási Balogh Lóránt (Arad, 1869. november 27. – Budapest, 1945. február 2.) építésmérnök, 1900-ban részt vett a párizsi Világkiállítás magyar anyagának rendezésében. 1902 és 1923 között az Országos Iparművészeti Iskola tanára volt, de ezalatt önálló építészeti irodát is fenntartott. Sok nemesi kastélyt tervezett (Serényi Lajos grófnak Bukovecen, Ambróczy István bárónak Malonyán, Szent-Ivány Oszkárnak Bélédon, Ambróczy Lajos bárónak Határmajoron). Jelentős építészeti életműve mellett munkatársa volt a Révai Nagy Lexikonnak. Életművéről lásd: Gerle János – Kovács Attila – Makovecz Imre: A századforduló magyar építészete. Budapest, 1990. 29. old.
- ¹⁰ Padányi-Gulyás Jenő (Técső, 1900. máj. 21. – Billings, Montana, USA, 1982. nov. 8.) a budapesti műegyetememen szerzett építésmérnöki oklevelet. Tervezői gyakorlata mellett egész élete során foglalkozott írással, folyóirat-szerkesztéssel. Több fontos műve jelent meg a magyar népi építésztől: A Fertő vidék népének építészete (1937), Magyar falusi építészeti (1939), A népiépítészeti jelentősége (1942). Magyarországon számos magánlakóház mellett az angyalföldi református templom, a Lónyay utcai református gimnázium (Tóth Imrével), a Hunnia Filmstúdió és a kelenföldi autóbuszgarázs tervezése fűződik a nevéhez. 1945-ben az Egyesült Államokba emigrált; itt szintén sokat publikált tervezői gyakorlata mellett. 1958-ban létrehozta a Magyar Mérnökök és Építészek Világszövetségét, melynek első elnöke lett. 1963-ban megalapította a *Studies for a New Central Europe* című folyóiratot.
- ¹¹ Templomépítés./Dr. Ravasz Lászlónak, a budapest-angyalföldi templom-alap javára a Zeneakadémia nagytermében febr. 17-én tartott hangversenyen elmondott előadásából./ Református Figyelő III. évfolyam 8. szám 1930. február 22. 1–2. old.
- ¹² gl. (Gál Lajos) Angyalföldi épülő református templom harangszentelése. Református Figyelő III. évfolyam 45. szám 1930. november 8. 547. old. (szó szerinti részlet az eredeti helyesírással)
- ¹³ Szlezák László az aranykoszorús mester kitüntető címet 1928-ban kapta.
- ¹⁴ MMKM Öntödei Múzeuma digitalizált formában őrzi a Gombos Lajos harangöntő tulajdonát képező megrendelési könyveket, amelyekben Szlezák László harangöntő vezette megrendeléseit. E különleges értékű dokumentumból, nemcsak a harangjárom adományozása tudható meg, hanem az is, hogy a harangöntő 49. 9 Pengőt elengedett az összköltségből.
- ¹⁵ Gál Lajos: A Budapest-Angyalföldi Református Egyház története. Budapest, 1933. 19. old.
- ¹⁶ A templomszentelési istentiszteletre szóló meghívó, amely az istentisztelet liturgiájának rendjét is közli.

Megtalálható a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára A/13. fondszám alatt.

- ¹⁷ Dávid István: "Post tenebras lux" Jean Cauvin... és „a kálvinista templom orgonája. :Pius efficit ardor. A művészet értékelése Kálvin művében és a református kultúrában. Szerk. Békési Sándor. Budapest, 2008., 88–106. old.
- ¹⁸ Baranya Megyei Levéltárban megtalálható a pécsi Angster József és Fiai Orgona gyár iratai között.
- ¹⁹ A hangszer opusszáma: 2626, eredetileg 11 regiszteres volt. vö: Solymosi Ferenc : A Rieger -orgonagyár és opuszjegyzéke I. In.: Magyar Egyházzene 2000/2001. VIII. évfolyam 130. old.
- ²⁰ Árokháty Béla (Gyüre, 1890. január 14. – Budapest, 1942. március. 28.) lelképásztor, orgonaművész, zeneszerző, egyházi karnagy. Teológiai tanulmányait a sárospataki és budapesti református teológián végezte, a Zeneakadémián Kodály Zoltán és Antalffy-Zsiross Dezső tanítóánya a zeneszerzési és orgonatan szak hallgatója volt. Érdemei vannak az egyházi zene, valamint az orgonatervezés terén, tervei szerint 35 orgona épült Magyarországon.
- ²¹ A Teológiai Tanulmányok című sorozatot professor Csikes Sándor (1886–1940) debreceni teológiai tanár alapította 1928-ban, aki Gál Lajos dolgozatának témavezetője is volt. A professzort jelölték ki az angyalföldi lelkész dolgozatának egy bírálójának is. Csikes Sándor elismerte Gál doktori munkájának újszerűségét (főleg a XVII. századról szóló magyar protestáns egyháztörténet-írásban), de hiányolta a homiletikai szempontok megfelelő arányú érvényesítését.
- ²² Gál Lajosnak a zsidómentésben való pozitív szerepét a vészkorszakot túlélő, bújtatott emberek is megerősítették az egyházközösség mai lelképásztorának, Szloboda Józsefnek.
- ²³ Nyíró Gyula (Dés, 1895. márc. 12. – Budapest, 1966. máj. 4.) orvos, elme-ideggyógyász, egyetemi tanár, az orvostudományok kandidátusa (1952). A II. világháborút követő években "közkórháziasításra" törekedve a lelki betegségben szenvedők diszkriminációját kívánta megszüntetni.
- ²⁴ Hazánk egyik legrégebben működő gyógyító intézményeinek egyike, az Angyalföldi Magyar Királyi Elmebeteg Ápolda 1884-ben épült.
- ²⁵ Fekete Sándor (1915–1972) 1951–1956 között, a Budapest-Fasori (akkoriban Gorkij fasori) Református Egyházközösség beiktatott lelképásztor volt, a Belső-Budapesti Református Egyházmegye esperese 1952–1955 között, aki teljes mértékben kiszolgált a pártállam diktatúráját. Esperesi tisztségből történt leváltása után bizalmi állami állásokat töltött be, újságíróként dolgozott.
- ²⁶ Rombadöntött és felépített templomaink. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Bottyán János. Budapest, 1950. 19. old.
- ²⁷ Ezt a jelzőt az Élet és Jövő című református hetilap tudósítója, Bottyán János adta, aki dr. Kiss Sándor lelképásztor angyalföldi lelképásztorrá történő beiktatásáról írt az 1948. november 20-ai lapszámban.
- ²⁸ Kiss Sándor (1906–1974) az 1921-ben alakult Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetség (SDG) tisztikarába az 1928. évi szárszói közgyűlésen választották be teológus titkárként, Töltéssy Zoltán elnökle mellett. 1929–1930-ban Glasgow-ban tanult, utána az SDG főtítkári teendőit látta el. Ezt a feladatot közel öt esztendeig végezte. 1935-ben fejezte be a kecskeméti jogi akadémiát. 1937–1938-ban a SDG elnöke volt. 1939–1942 között a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének elsőként kinevezett egyetemi lelkésze, majd 1942-től a Budapesti Református Egyházmegye egyetemi lelkésze volt. 1946–1947-ben a kultuszminisztériumban az ifjúsági munkákkal foglalkozó osztályon vezető-helyettesként igyekezett a református és az általános emberi-keresztény értékek megőrzését, érvényesítését elősegíteni. Ezzel párhuzamosan a romos, éhező fővárosban megszervezte az egyházi alkalmazottak beszerzési csoportját; feleségével együtt ennek a munkának magukat nem kímélő mindenesei lettek.
- ²⁹ A templom helyreállítását nehezítette, hogy 1959-ben az épület hátsó fala, a talaj süllyedése miatt életveszélyes állapotba került.
- ³⁰ A gyülekezet negyven évéről szóló pár oldalas megemlékezés a Budapest-Angyalföldi Református Egyházközösség lelkészi hivatalának irattárában található.
- ³¹ Dr. Túrós Aladár szolgálata alatt 1975-ben került sor Forrai Sándor rováírás-kutató 125 képből és szövegből, valamint magyarázó tablóból álló vándorkiállításnak a bemutatására.

Jubileumi gondolatok

*“Mert jobb egy nap a te tornácaidban,
hogysem ezer másutt; inkább akarnék
az én Istenem házának küszöbén ülni,
hogysem lakni a gonosznak sátorában!
Mert nap és paizs az Úr Isten; kegyelmet
és dicsőséget ad az Úr, nem vonja meg a jót azoktól,
a kik ártatlanul élnek.
Seregeknek Ura! Boldog ember az, a ki bízik benned.”
Zsolt. 84. 11-13.*

Egy templom története mindig fontos fejezete azon település történetnek, ahol az épület található. A templom a gyülekezeté - jelentős részben a településen lakó híveké. Több generációt, történelmi sorsfordulót takar ez a gazdag történet – a helyi önkormányzatiságot a tanácsrendszer váltotta fel, azt pedig több mint két évtizede ismét a helyi önkormányzatiság követi.

Mint a XIII. kerület egykori lakosa, magam csak 1990 és 1994 között rendelkeztem bizonyos rálátási lehetőséggel arra, hogyan intézik a kerület, a település közügyeit. A templom orgonáját használt orgonák alkatrészeinek felhasználásával készítette el a neves Rieger-gyár. Az elmúlt évtizedekben több alkalommal (1979, 1993, 1998) is fel kellett újítani a hangszert. A költségek előteremtését a Budapest-Pasaréti Református Egyházközség, Budapest XIII. kerületének Önkormányzata, és az angyalföldi gyülekezet tagjainak adományai fedezték.

Magam ezen felemelő események közül annak lehettem tanúja, hogy az orgona 1993. évi felújításának terheiből a kerület önkormányzata is részt vállalt. A templomi orgona ugyanis nemcsak a liturgiát kísérő hangszer, hanem koncerteket is rendeznek a segítségével, így végül is a kerület összes lakosát szolgálja, vallástól, származástól függetlenül - mindenkinek az örömeire szólal meg. Azt pedig a történelmi emlékezet őrizte meg, hogy az angyalföldi református templom orgonája mögött a vészkorszakban, 1944 – 1945-ben zsidó embertársaikat bújtatták...

Az orgona csak egyetlen, talán kiragadott példának tűnik az angyalföldi reformátusság történetéből – a történet teljes kibontása e mű célja és vállalása.

Őszintén remélem, hogy a Budapest-Angyalföldi Református Egyházközség történetéről 2008-ban megjelent írás ezen kibővített változata is jól szolgálja majd a kitűzött célt, az angyalföldi gyülekezet további épülését. Vallom, hogy csak a múltat ismerő és helyén értékélő jelenre épülhet elhívott jövő.

*Dr. Millisits Endre
a Budapest XIII. kerületi Önkormányzat volt alpolgármestere*

1977 őszét írtuk, amikor először az angyalföldi gyülekezettel ismerkedtem. A kép eléggé lehangoló volt, a nagy templomban 20-30 résztvevő az istentiszteleten, gyermekeket, fiatalokat egyáltalán nem láttam. Gyermekmunkát kell itt szervezni – ez volt az első gondolatom. Bevallom, eleinte ez emberi szándék volt csupán. Két nagyobb gyermekünket kezdtém magammal vinni a vasárnapi alkalomra. Hetek teltek el, és csak a mi két gyermekünk volt a gyermek-istentiszteleten. A Sátán már talán kezdett örvendezni, hogy lassan kedveimet szegi, mert magamban azt mondogattam: a saját gyerekeinknek otthon is tartok áhítatot, ezért nem kell a város egyik részéből a másikba utaztatni őket /ugyanis a parókiára beköltözni nem tudtuk/. De a Szentlélek Isten is munkába kezdett, és feltette a kérdést: mennyit könyörögsz ezért a szolgálatért? És lassan kiderült, hogy néhány lelkes asszony is bekapcsolódott a gyülekezet életébe, és már együtt fohászokdtunk. És lassan-lassan mindig egy újabb gyermek érkezett. Már lehetett karácsonyi műsorral kedveskedni a gyülekezetnek, minden tavasszal egy gyülekezeti hétvégét Tahiban, a Lelkészüdüdőben tölteni, és nyaranta Agárdon egy hetes gyermektábort szervezni. Voltak segítők a gyermekmunkában, először más gyülekezetből, és idővel az angyalföldi közösségből. Asszonytestvérek jöttek az agárdi táborba főzni, a gyerekekre felügyelni, az igei szolgálatokat megosztani. Idősebb asszonyok süteményt sütöttek a tábor lakóinak. Sok-sok szép élmény kötött és köt össze azóta is bennünket. Fürdés a Velencei tóban, esti séták, hajózás a tavon, a Madárvárta megtekintése, és a tábor végén a tábortűz, ahol a gyerekek különféle műsorokkal szolgáltak. S a gyerekeink körüli forgolódás egy asszonyközösséget is teremtett, ahol havonta az ige köré gyűltünk, megbeszéltük egyéni és gyülekezeti örömeinket és gondjainkat. 1990-ben, mikor a szolgálatot átadtam, már két csoportban tartottuk a vasárnapi alkalmakat, külön a kicsiknek és a nagyobbaknak. S hogy munkánk nem volt hiábavaló az Úrban, annak bizonyítéka, hogy ez idő alatt ott felcseperedett gyerekek ma már mind felnőttek, sokan családos, gyermekeiket nevelő szülők, és van közöttük lekipásztor, nem egy presbiter, és valamennyit egy-egy gyülekezetben tudjuk, ahol élnek és szolgálnak Isten dicsőségére. Én pedig hálás szívvel köszönöm meg Teremtőmnek, hogy életem egy szakaszában méltott arra, hogy az angyalföldi gyülekezetben szolgálhassak. Füle Lajos verse jut eszembe: „Küldött vagyok, továbbmegyek/ de JÉZUS itt marad”. Szívből kérem Istent, hogy JÉZUS maradjon a Gyülekezet minden tagjával!

Tóth Gáborné Kathona Zsuzsanna

A Pestet kialakító német polgári értékrendben csak az 1900-as évekre jelentkezik a kapitalizálódás következményeinek rémületes valósága, elsősorban a század végén felépült és gyarapodó gyárak körzeteiben, ahová a falvak lakossága az agrárium súlyos válságából menekült. Angyalföld kiépülése a váci vonat elindulásával és az emberi munkaerő és áru szállításával függött össze. Nógrád és Vác környéke elszegényedett (elosztódó, elfogyó földek és tőkehiány) falvaiból rohamosan megindult Budapest iparvárosi jellegének kialakítása, önálló kerületi (ön)kormányzással, tömegközlekedéssel, – tömeglakások építésével, bádog negyedek kialakulásával, a tbc rohamos terjedésével, éhezéssel, bűnözéssel, – ahogyan az valaha Dickens korában történt. A kapitalizálódás 200 éves folyamatának elemei itt 40-50 év alatt jelentek meg, hatásuk sokkal drámaibb volt, és mindez egy közelgő összeomlás viharai előtt. A városba érkezőknek, megtelepülő munkásoknak lakásra, munkára, iskolára, egyházra, kórházra volt szükségük. Mindez végül az ország 2/3-ának elvesztése pil-

lanatára koncentráldott – egy vesztes háború után összeomlott gazdaságra és társadalomra nehezedett. A hiányok érzékelése és orvoslatai már az 1930-as évekre bontakoztak ki, egy újabb, nagy európai gazdasági válság közelében. Más ma, ebben a kontextusban előkeresni az egykori történeteket, és azokról ünnepi megemlékező szavakat szólni.

Angyalföldön lakhattam először születésem (1945) után, és bár négy-öt éves koromban elveszítettük e lakóhelyünket, feledhetetlen kisgyermekkori emlékként őrizhettem játszóhelyünk emlékét, a negyedik emeleti gangot, az engem, kisgyermekként behívó és pászkával megajándékozó kedves ósz hajú Schönwetter nénit, aki előbb költözött el a házból Nyugatra, mint én és a mi családunk, amely belügyi tisztviselőként börtönbe kerülő édesapám miatt a lakást elhagyni kényszerült. A lift, a viceházmester bácsi, az udvaron éneklő koldusok, tejárosok, rongyot veszők, tollat árulók talán még a város 19. századi képéhez tartoztak. Aztán, amikor már sikerült első (örök)lakásunkhoz hozzájutni, három éves kisgyermekünkkel újra Angyalföldre költöttünk. Semmi sem hasonlított az egykori képhez, levegőjéhez, az 1970-80-as években az Angyalföldön lakást igénylők Csepelen, Kispesten és más peremkerületekben juthattak állami szövetkezeti lakáshoz, felbolygatva ezzel a többgenerációs munkáscsaládok közösségét, szellemi életét. Az 1956-57-es események angyalföldi hőseiről nem az angyalföldiektől, hanem szüleimtől, az események egykori sajtójából és az abból kibontakozott „mitológiából”, értesültem, ahogyan mások is. Hősök laktak körülöttünk és mellettünk a házakban, – akiket nem vittek el, nem börtönöztek be, nem végeztek ki, túléltek a börtönt, – jártak a villamoson, a Lehel piacra, de erről már akkor senki sem gondolkozott, és nem sokan hitték, hogy mindez megismerhető történelemmé válhat. A lakásigényléshez tartozó lakáskiutalási rendszerből kialakult lakosságcsere némaságba taszította a munkáskerületekben élő emlékezőket.

Vallási életüket elkoptatta a Kádár korszak látszólagos engedékenysége, a templomajtókat ki lehetett nyitni, a körmeneteket a templomkert körül lehetett vezetni, a gyermekek hittantánítását engedélyezték, de az esküvőket és kereszteleseket inkább a szomszéd település, kerület templomaiban tartották. Aki azonban vezető pozícióra, tanári vagy helyi tisztviselői állásra pályázott, „vallásos háttérét” megszüntette.

E (néprajzi)történeti vázlat alapján – ma nagy értéknek számít a két háború között megerősödött angyalföldi gyülekezet templomépítő szándéka és ereje, amely a helyi társadalom kiépülésével, rendeződésével, közösségként való megformálódásával, erkölcsi viszonyok felépítésével próbálta a munkáscsaládokat a keresztény-szociális programok mezőire terelni, felkarolni, támogatni. Volt ehhez megfelelő egyházvezetés, szervező erő, felső egyházi támogatás, és elegendő hit. Ravasz László 1942-ben megjelent írása (A református templom, KORBÁN, II. 108–117.) már a nagy budapesti templomépítő korszak végén született, bizonyságok után, megvalósult új templomok és gyülekezetek „sikeressé vált” működésének az idején. „Ha az Istennel való ünnepélyes találkozás, amelyet istentiszteletnek nevezünk, láthatatlan, belső lelki találkozásnak emberi cselekményekben, emberi személyek által, tehát mintegy e világ anyagában való kifejezése, kell lennie egy olyan időnek és helynek, ahol, és amikor ez a találkozás végbemegy. Az idő az ünnep, a hely a templom.”

Köszöntöm ezen az ünnepen a gyülekezetet és templomát, megemlékezve azokról, akik ennek megvalósítói és felavatói voltak, lehettek, így Gál Lajos lelkészről és nagyapámról, Ravasz László dunamelléki református püspökről. Legyen emléküik áldott!

Szacsvay Éva
kulturális antropológus, vallásetnológus

Utószó

Az ószövetség népe a mózesi törvények alapján minden ötvenedik esztendőben örömmünnetet tartott, amelyben megtapasztalhatták Isten szabadító kegyelmét és szeretetét. „Szenteljétek meg az ötvenedik esztendőt, és hirdessetek fölszabadulást az ország minden lakosának. Legyen az nektek örömmünnet: hadd jusson hozzá újra mindenki birtokához, és hadd térjen vissza mindenki nemzetségéhez.” (III. Mózes 25, 10.)

A Budapest-Angyalföldi Egyházközség 2011-ben emlékezik alapításának 100. és missziói egyházközséggé szervezésének 90. évfordulójáról.

Kívánjuk, hogy minden angyalföldi református gyülekezeti tag érezze át az ősi keresztény mondásnak – „Őseink hite, a jövő reménye” – a saját egyházközsége történetében megerősítő igaz voltát.

M M

Soli Deo Gloria

Summary

The Reformed Church of Budapest-Angyalföld commemorated its 75th anniversary with a solemn worship in 2008. For this occasion, the congregation has published a booklet "The History of The Reformed Church of Budapest-Angyalföld", which describes the history of the Church from the beginning to present times. The present book focuses on the "Temple of Resurrection," a name given to this sacred building during its history. It is titled "Like living stones ..." and is an extension version of the 2008 booklet. The editors want to present those people who did so much, with their acts and prayers, for the development of the Angyalföld reformed community. Hopefully, these constructive ideas which were pronounced some decades ago, will serve as a good lesson for each and every reader and listening to these ideas could help the past to be combined with the present time and the pronounced verbs to living faith.

Zusammenfassung

Im Rahmen von einem feierlichen Gottesdienst gedachte die Budapest-Angyalföldi Evangelische Kirchengemeinde 2008 des 75. Jahrestages der Weihe ihrer Kirche. Zu diesem Anlass wurde die Publikation „Die Geschichte der Budapest-Angyalföldi Evangelischen Kirchengemeinde“ von der Gemeinde veröffentlicht, in der die Geschichte der Gemeinde von Anfang an bis dato vorgeführt wurde. Der Hauptakzent erhielt in dieser Zusammenstellung eine Bekanntmachung der Baugeschichte von einem heiligen Unterkommen, das den Namen von „Feltámadás temploma-Kirche der Auferstehung“ trägt.

Unser derzeitiges Buch, das eine erweiterte Fassung der Schrift 2008 ist, trägt den Titel „Mint Élő Kövek...-Wie Lebendige Steine“, zum Ausdruck bringend die Bestrebung des Redakteurs und Verlags, laut der im Jahre 2011 veröffentlichtes Werk die Aufgabe hat, diejenige Menschen die Leser näher zu bringen, die mit ihren Taten, mit ihren Gebeten für das Zustandebringen der Angyalföldi Gemeinde viel getan haben. Wir hoffen, dass es für alle lehrreich wird, die vor mehreren Jahrzehnten gesagten konstruktiven Gedanken kennenzulernen, durch die sich die Vergangenheit mit der Gegenwart, das vertönte Wort mit dem lebendigen Glauben verflechten können.